

PASIEONIO REGIONŲ VYSTYMOŠI NETOLYGUMAI IR JŲ ĮTAKA ĮMONIŲ RODIKLIAMS

Rasa Norvaišienė¹, Aušrinė Lakštutienė²

¹Kauno technologijos universitetas, Lietuva, rasa@norvaisiene.org

²Kauno technologijos universitetas, Lietuva, ausrine.lakstutiene@ktu.lt

crossref <http://dx.doi.org/10.5755/j01.em.17.4.2989>

Abstract

Today's global change and integration processes, which aim to strengthen the economic potential of countries and regions, lead to the separation of smaller geographic areas. This is particularly true in countries' border regions, which are remote not only by distance, but also economically.

The effects of coherent development to the regions' economic integration are one of the main objects of regional studies, but their importance for regional development policies at a national or EU level is still very relevant. The European Commission takes care of the development of peripheral borders of the EU and cross-border regions, the macro-economic indicators of which are significantly below the EU average. These regions may face the increasing inter-regional competition in the markets of goods and manpower.

It is generally acknowledged that the country's border regions are different from the country's inland regions due to objective circumstances, which are usually unfavorable to the local population. The border zone is usually characterized by certain restrictions of economic activity (construction, road infrastructure development, entrepreneurship, new business development). Any activity in the border region is restricted in certain spatial, social, cultural, political and institutional features. All of this directly affects the relevant area, population and infrastructure. However, despite these problems, border regions have a specific development potential, which can be exploited by using a targeted regional policy.

Many scientists and researchers working in this field agree that the main thing guaranteeing regional competitiveness is business development, which ensures job stability, manufacturing and service sector development, social well-being of the region's population. In order to develop adequate, region-specific development models, it is necessary to identify the local operating conditions, to assess the regional specificity.

The purpose of this paper is to identify the factors, which affect the characteristics of cross-border development and to assess their impact on the Lithuanian border regions' economic and financial indicators.

The paper analyzes the causes and factors that determine the specificity of cross-border regional development and the economic indicator differences when compared with other regions. The level of a region's economic development is characterized by its investment attractiveness and the activity and performance of companies operating in the region, which are reflected by their financial indicators.

Empirical research was done using statistical data published by the Lithuanian Statistics Department, which helps to reveal the differences of cross-border regional development in comparison with other regions of the country. The research covers the period of 2005 – 2010. Indicators used in this study: gross value added, the number of operating economic entities, turnover of enterprises, investment in tangible fixed assets, foreign direct investment, turnover of enterprises engaging in trade, the average gross monthly earnings. The results showed that the indicators of companies operating in the border regions are significantly different from the ones of companies operating in other regions.

We use common scientific *research methods*: systematic and logical analysis, statistical and comparative analysis.

Keywords: border region, regional development, indicators of entrepreneurial activity.

JEL Classification: G39, F36, O16, O18, R11.

Įvadas

Šiandienos globalūs pokyčiai bei integracijos procesai, kuriais siekiama stiprinti ekonominę šalių ir regionų potencialą, sąlygoja geografiškai mažesnių teritorijų išsiskyrimą iš kitų. Tai ypač būdinga šalių pasienio regionams, kurie, nutolę nuo šalies centrinių regionų, yra tarsi ekonomiškai „atitulusios“, lėtesnio vystymosi teritorijos.

Darnaus vystymosi efektai ekonominei regionų integracijai yra vienu iš pagrindinių regioninių studijų objektu, tačiau jų svarba regioninio vystymosi politikai nacionaliniu ar ES mastu vis dar yra labai aktuali. Europos Komisija rūpinasi periferinių ES sienų ir pasienio regionų vystymusi, kurių makro-ekonominiai rodikliai ženkliai atsilieka nuo ES vidurkio. Šie regionai gali susidurti su didėjančia tarpregionine konkurencija prekių ir darbo jėgos rinkose.

Visuotinai pripažįstama, jog šalies pasienio regionai skiriasi nuo šalies vidaus regionų dėl objektyvių aplinkybių, kurios dažniausiai yra nepalankios vietos gyventojams. Pasienio zona paprastai pasižymi tam tikrais ekonominės veiklos apribojimais (statybos, kelių infrastruktūros plėtros, verslumo, naujų įmonių kūrimo), bet kokia veikla pasienio regione yra apribota ir tam tikrų erdvių, socialinių, kultūrinių, politinių

ir institucinių ypatumų. Visa tai tiesiogiai veikia susijusias teritorijas, gyventojus ir infrastruktūros tinklą. Tačiau nepaisant minėtų problemų, pasienio situacija turi specifinį plėtros potencialą, kuris gali būti išnaudojamas, įgyvendinant kryptingą šalies regioninę politiką.

Daugelis mokslininkų ir tyrėjų, dirbančių šioje srityje sutaria, jog pagrindinis regionų konkurencingumo garantas yra verslo plėtra, užtikrinanti darbo vietų stabilumą, gamybos ir paslaugų sektorių vystymąsi, socialinę gyventojų gerovę. Siekiant parengti adekvačius, regiono specifikai pritaikytus jų plėtros modelius, reikia identifikuoti atitinkamos vietos veiklos sąlygas, įvertinti šių regionų specifiškumą.

Šio straipsnio tikslas – identifikuoti pasienio regionų plėtros ypatumus sąlygojančius veiksniai bei įvertinti jų įtaką Lietuvos Respublikos pasienio regionų ekonominiams ir šių regionų įmonių finansiniams rodikliams.

Tyrimo metodai: sisteminė ir loginė analizė, statistinė ir palyginamoji analizė.

Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos ir Latvijos bendradarbiavimo per sieną programos 2007-2013 m. finansuojamą projektą „Regionų verslo plėtros skatinimo metodologinių pagrindų kūrimas (LT-LV)“ (LV-LT/1.1/LLIII-152/2010), kurį įgyvendina Kauno technologijos universitetas kartu su Klaipėdos ir Liepojos universitetais.

Pasienio regionų vystymosi netolygumai ir juos sąlygojantys veiksniai

Pasienio regiono koncepcija įgauna vis didesnę reikšmingumą politiniu ir akademinu lygmenimis. Yra apibrėžiama, kad pasienio regionas yra teritorinis vienetas susidedantis iš besiribojančių dviejų ar daugiau šalių teritorijų. Raich (1995) pasienio regioną apibrėžė kaip teritorinį vienetą, turintį istorinių, socio-ekonominių ir kultūrinių bendrumų, taip pat kaip ir savo regioninį identitetą bei autonomines (politines ir socialines) institucijas, siekiančias tenkinti regiono poreikius bei atstovauti jo interesus. Pasienio regionų išskirtinumas jau seniai kėlė ir vis dar kelia šio fenomeno tyrėjų iš skirtingų sričių, tokių kaip: geografija, ekonomika, sociologija, tarptautiniai ryšiai ir politika, viešasis administravimas, regioniniai tyrimai susidomėjimą (Perkmann & Sum, 2003). Pasienio regionai yra susiję su visomis šiomis minimomis sritimis, tačiau dėl savo kompleksiško ir nuolatinio aktualumo gali tapti puikia teorinių koncepcijų eksperimentine platforma.

Kaip teigia Perkmann (2007), virtualiai visos Europos valstybių sienos yra susijusios vienaip ar kitaip su pasienio regionų buvimu. Tačiau reikėtų išskirti, kad šis pasienio regionų „buvimas“ yra susijęs labiau su politinio nei rinkos pobūdžio atvejais. Tokiu būdu bendroje poveikio abipus sienos analizėje yra išskiriami 2 scenarijai:

1. Rinkos procesų sąlygota integracija, susijusi su ekonominių ir socialinių santykių plėtra.
2. Politinių procesų sąlygota integracija, susijusi su bendradarbiavimo tarp atskirų institucijų ar privačių asmenų, turinčių panašių interesų, iniciatyvomis, apjungiančiomis bendros geografinės aplinkos ar kuriamas ekonomines erdves.

Niebuhr (2004, 2008) tyrinėjimai atskleidžia, kad ekonominė integracija teigiamai įtakoja regionų ekonominę vystymąsi dėl mažėjančių prekybinių trikdžių.

Pasak Van Gorp (2009) Europos vidinės sienos vis dar susiduria su lėtos plėtros problemomis, sąlygojančiomis struktūrinius vystymosi netolygumus lyginant su ne pasienio regionais. Kaip ir daugelyje ankstesnių studijų, priežastimis yra įvardinamas žemas darbo jėgos mobilumas dėl kultūrinių ir kalbos barjerų, žmonių socialinių ryšių su šeima ir draugais. Darbo jėgos mobilumą riboja ir žema mokesčių ar socialinės apsaugos sistemų integracija. Gali būti išskiriami ir dar tokie papildomi veiksniai, kaip informacijos stokos problemos, įvairūs prietarai. Taip pat yra teigiama, kad ekonomiškai stipresnių valstybių pasienio regionai daro teigiamą įtaką silpnesnių valstybių pasienio regionų ekonomikai. Valstybinių sienų egzistavimas įtakoja regioninio bendradarbiavimo iniciatyvų kūrimąsi tarp įmonių, mokslo ir tyrimų institucijų.

Tyrimais ir atliktomis studijomis buvo pagrįsta, jog be atstumo veiksnio, valstybių sienos ženkliai sumažina prekybos mastus, o vienodo išsivystymo ar panašiai nutolę regionai pastebimai labiau bendradarbiauja, kuomet jų neskiria valstybinės sienos.

Pasienio regiono įtaką Niebuhr & Stiller (2002) siūlo vertinti kaip vietinių šalies regionų bendradarbiavimo laipsnio skirtumą su šalies pasienio regiono bendradarbiavimo su kaimyninės šalies regionu bendradarbiavimo laipsniu. Priežastis, kodėl atstumas yra viena iš priežasčių, ribojančių prekybą tarp regionų išskyrė Combes *et al.* (2003): pervežimo sąnaudos, laiko sąnaudos, kurios gali sąlygoti ir papildomas išlaidas, jei produktai turi ribotą galiojimo laiką arba praranda vertę per labai trumpą laikotarpį. Atstumas

tarp šalių taip pat koreliuoja su kultūrinių ir informacinių ryšių stiprumu. Prekybą tarp skirtingų šalių regionų taip pat gali riboti prekybiniai barjerai, susiję su skirtingais mokesčių tarifais arba savo gamintojų protegavimu. Skirtingos valiutos ir valiutos keitimo išlaidos, gyventojų palankumas savos šalies gamintojų produkcijai yra prekybą ribojančiais veiksniais. Informaciniai barjerai taip pat gali sudaryti keblumų vartotojams gauti informaciją apie gretimos šalies gamintojų produktus bei teikiamas paslaugas, o savo ruožtu, dėl tos pačios priežasties kaimyninės šalies gamintojai gali stokoti informacijos apie gretimo regiono vartotojų skonio įpročius ar mažmeninės prekybos tinklų veiklą. Tačiau kai kurie tyrėjai teigia, jog jeigu pasienio regiono efektas yra sąlygotas išimtinai prigimtinių veiksnių, tokių kaip skonio skirtumai ar vietinės paklausos ir pasiūlos preferencija, tobula integracija be jokio šalies sienos efekto, ko gero, yra negalima (Niebuhr & Stiller, 2006).

Kai kurių tarpregioninės šalių integracijos tyrėjų nuomone, svarbiu investuotojams argumentu regione, o taip pat augimo stimuliatoriumi, yra jo pasiekiamumas, t.y. susisiekimo infrastruktūra. Vietos pranašumu yra ir didelis rinkos potencialas, susijęs su gyventojų populiacija, kuri paprastai koncentruojasi ekonominiuose centruose, o tolstant nuo jų sąlyginai mažėja, o tuo pačiu mažėja ir paklausa (Buettner & Rincke, 2007).

Kaip teigia Moritz & Groger (2007) šalių pasienio regionuose darbo jėgos paklausą, darbuotojų įgūdžių poreikį ar darbo užmokesčio struktūrą gali lemti ekonomiškai stipresnio regiono įtaka mažiau išsivysčiusiam regionui. Taip pat, darbo užmokesčio netolygumai ir auganti kvalifikuotų darbuotojų paklausa gali būti svarbiais pasienio regionų vystymosi veiksniais. Šiuos procesus gali sąlygoti ir technologinė pažanga ekonomiškai stipresniuose regionuose, kada mažėja nekvalifikuotos darbo jėgos poreikis. Anot Buettner ir Rincke (2007) mobilumą trukdžiusių barjerų panaikinimas tarp ES senbuvių ir naujųjų narių gali būti traktuojamas dvejopai: sienų „panaikinimas“ daro teigiamą įtaką keliauti ar plėtoti prekybą, tačiau tuo pačiu pigesnės darbo jėgos atsiradimas gali neigiamai įtakoti ekonomiškai stipresnio regiono dirbančiųjų gyventojų gerovę.

Kaip teigia Smaho (2010), yra plačiai pripažįstama, kad žinios vaidina vis didesnę vaidmenį pasaulio ekonominio vystymosi kontekste, o taip pat ir regionų plėtroje. Remiantis klasikinėmis teorijomis, gamtiniai ištekliai, geografinė vietovė, kur įsikūrusios įmonės, rinkos vystymuisi daro didžiausią įtaką dėl mažesnių transportavimo kaštų, kultūrinio bei socialinio savitumo veiksnių, kurie formuoja regiono ekonominį potencialą.

Mokslininkai sutaria, jog regionų konkurencinius pranašumus iš esmės nulemia gamtiniai ištekliai, o žinios ir technologijos yra tik papildomi faktoriai, vertinami kaip darbo našumo didinimo priemonės. Todėl neo-klasikinės ekonomikos augimo teorijos autoriai teigia, kad tarpregioniniai skirtumai atsirado ne dėl skirtingo regionų žinių lygio, tačiau dėl minimų skirtumų tarp regionų. Tačiau globalizacijos procesai ekonominį našumą perkėlė į universalų lygį, kuriame galima siekti rezultato pasitelkiant išteklius esančius ne tik atskiruose regionuose, tačiau skirtinguose kontinentuose. Gamyba tapo nesudėtingai „perkeliamą“, o žinios prieinamos bei perduodamos globaliai. Todėl, atsižvelgiant į dabartines tendencijas, galima teigti, jog regionų vystymosi skirtumai negalėtų būti tiesiogiai paaiškinami netolygiu žinių pasiskirstymu ar koncentracija centriniuose šalies regionuose lyginant su pasienio regionais. Regioninio vystymosi skirtumų priežastys gali būti įvardinamos kaip netolygus gamybos veiksnių pasiskirstymas šalyse (kapitalo, darbo jėgos, gamtinių išteklių logistikos koncentracija).

Lietuvos pasienio regionų išsivystymo netolygumų įtaka šiuose regionuose veikiančių įmonių rodikliams

Empiriniam tyrimui atlikti panaudoti Lietuvos Respublikos Statistikos departamento skelbiami statistiniai duomenys pagal administracines teritorijas, padedantys atskleisti pasienio regionų išsivystymo netolygumus, lyginant su kitais šalies regionais. Tyrimo laikotarpis apima 2005 – 2010 m.

Atliekant tyrimą ir pateikiant rezultatus visi Lietuvos pasienio rajonai suskirstyti į keturis regionus: Lietuvos – Latvijos pasienis, Lietuvos – Baltarusijos pasienis, Lietuvos – Rusijos pasienis ir Lietuvos – Lenkijos pasienis. Iš tyrimo buvo eliminuoti Mažeikių rajono ir Vilniaus miesto duomenys, nes Mažeikių rajono rodiklius didžiaja dalimi įtakoja „Mažeikių nafta“, o Vilniaus miesto, kaip sostinės, rodikliai yra išskirtiniai, lyginant su kitų regionų rodikliais, ir tai iškreiptų tyrimo rezultatus.

Tyrime naudoti šie rodikliai:

- materialinės investicijos vienam gyventojui;
- tiesioginės užsienio investicijos vienam gyventojui;

- vidutinis įmonių skaičius, tenkantis 1000-iui gyventojų;
- vidutinė vienos įmonės apyvarta;
- vidutinė vienos įmonės pridėtinė vertė;
- vidutinis mėnesinis darbo užmokestis.

Tiriamų rodiklių kiekį apribojo statistinės informacijos pagal atskirus rajonus stoka, nes daugelis rodiklių pateikiama tik pagal apskritis, neišskiriant smulkesnių regionų.

Regiono ekonominio išsivystymo lygį geriausiai atskleidžia regione sukuriamas BVP vienam gyventojui, bet šio rodiklio dydis Lietuvoje pateikiamas tik pagal apskritis.

Regiono patrauklumą investuotojams atspindi *materialinės investicijos vienam gyventojui*. Lietuvos pasienio regionuose materialinės investicijos vienam gyventojui žymiai atsilieka nuo šalies vidurkio. Materialinės investicijos vienam Lietuvos gyventojui ekonomikos augimo laikotarpiu 2005-2007 m. sparčiai didėjo: 2005 m. materialinės investicijos vienam Lietuvos gyventojui siekė 5192 Lt, o 2007 m. jos buvo net 81 proc. didesnės ir siekė 9401 Lt. Pasienio savivaldybėse šis rodiklis 2005-2007 m. taip pat sparčiai augo, bet buvo gerokai mažesnis, negu atitinkamas šalies rodiklis: 2005 m. materialinės investicijos vienam gyventojui buvo net 62 proc. mažesnės, negu šalies vidurkis, o 2007 m. šis skirtumas kiek sumažėjo, bet išliko dar labai didelis ir siekė 59,3 proc.

1 lentelė. Materialinės investicijos vienam gyventojui Lietuvos pasienio regionuose ir Lietuvoje 2005-2010 metais, Lt

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Lietuvos-Latvijos pasienis	1724	2589	3221	3858	2863	2657
Lietuvos-Baltarusijos pasienis	2818	3624	5219	5368	3635	2961
Lietuvos-Lenkijos pasienis	1346	1402	3137	3473	1394	1162
Lietuvos-Rusijos pasienis	1421	2069	3101	3196	1630	1489
Pasienio rajonai	1976	2727	3826	4160	2730	2390
Lietuvos Respublika	5192	6760	9401	8564	4667	3634

Ekonominio sunkmečio laikotarpiu investavimo procesai itin sulėtėjo, investicijų apimtys žymiai sumažėjo: antai, 2010 m. materialinės investicijos vienam gyventojui Lietuvoje tesiekė 3634 Lt, o tai buvo net 61,3 proc. mažiau, negu 2007 m. Pasienio regionuose materialinės investicijos taip pat mažėjo, bet tempai buvo gerokai mažesni, negu Lietuvoje, todėl skirtumas tarp šio rodiklio dydžio pasienio regionuose ir Lietuvoje žymiai sumažėjo: 2010 m. vienam pasienio regiono gyventojui teko vidutiniškai 2390 Lt materialinių investicijų ir tai atsiliko nuo šalies vidurkio 34,2 proc.

Palyginti pasienio regionų ir kitų šalies regionų patrauklumą užsienio investuotojams leidžia *tiesioginės užsienio investicijos vienam gyventojui*.

2 lentelė. Tiesioginės užsienio investicijos vienam gyventojui Lietuvos pasienio regionuose ir Lietuvoje 2005-2010 metais, Lt

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Lietuvos-Latvijos pasienis	715	801	1046	1408	1286	1311
Lietuvos-Baltarusijos pasienis	774	875	1059	1681	1660	2322
Lietuvos-Lenkijos pasienis	71	83	123	90	37	27
Lietuvos-Rusijos pasienis	249	259	348	451	343	445
Pasienio rajonai	584	652	829	1190	1108	1361
Lietuvos Respublika	7022	8545	10547	9473	9916	10958

Pagal tiesiogines užsienio investicijas vienam gyventojui pasienio regionai labai atsilieka nuo šalies vidurkio ir šie skirtumai išliko itin dideli visais analizuojamo laikotarpio metais (žr. 2 lent.). 2005 m. vienam pasienio regiono gyventojui teko vos 584 Lt tiesioginių užsienio investicijų, o tai tesudarė vos 8,3 proc. tiesioginių užsienio investicijų vienam Lietuvos gyventojui. Nors pasienio regionų patrauklumas užsienio investuotojams nuolat didėjo ir 2010 m. vienam pasienio regiono gyventojui teko 1361 Lt tiesioginių užsienio investicijų, tai buvo net 87,6 proc. mažiau, negu šalies vidurkis. Iš kitų regionų itin išsiskiria

Lietuvos-Lenkijos pasienis, kur tiesioginės užsienio investicijos vienam gyventojui tesiekė vos 0,2-1 proc. atitinkamo šalies rodiklio. Taip pat mažu patrauklumu tiriamu laikotarpiu pasižymėjo Lietuvos-Rusijos pasienio rajonai.

Pasienio regionų išsivystymo skirtumai, lyginant su kitais šalies regionais, visų pirma įtakoja šiuose regionuose *veikiančių įmonių skaičių*, kurį sąlygoja vietos gyventojų verslumas. Iš atlikto tyrimo duomenų akivaizdu, kad Lietuvos gyventojų verslumas didėja: jeigu 2005 m. Lietuvoje vidutiniškai 1000-iai gyventojų teko 21 įmonė, tai 2010 m. šis rodiklis pakilo iki 26 įmonių (3 lent.). Verslumo sumažėjimo nepastebėta ir ekonominės krizės laikotarpiu. Tačiau pasienio savivaldybėse gyventojų verslumas gerokai atsilieka nuo šalies vidurkio. Lietuvos pasienio savivaldybėse beveik visą tyrimo laikotarpį tūkstančiui gyventojų teko tik 13 įmonių, tad lyginant su Lietuvos vidurkiu, tai buvo dvigubai mažiau. Išskirtinai mažu verslumu pasižymi Lietuvos-Baltarusijos pasienio savivaldybių gyventojai, nes šiose savivaldybėse 2005-2007 m. 1000-iai gyventojų teko vidutiniškai tik 9 įmonės, o 2008-2010 m. – 10 įmonių. Kiek geresnis šis rodiklis Lietuvos-Latvijos ir Lietuvos-Rusijos pasienio savivaldybėse, bet vis tiek jis gerokai mažesnis, negu atitinkamas Lietuvos rodiklis.

3 lentelė. Vidutinis įmonių skaičius, tenkantis 1000-iai gyventojų, Lietuvos pasienio regionuose ir Lietuvoje 2005-2010 metais

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Lietuvos-Latvijos pasienis	15	15	14	15	15	15
Lietuvos-Baltarusijos pasienis	9	9	9	10	10	10
Lietuvos-Lenkijos pasienis	11	10	11	11	11	11
Lietuvos-Rusijos pasienis	14	14	14	15	15	15
Pasienio rajonai	13	13	12	13	13	13
Lietuvos Respublika	21	22	23	24	25	26

Tyrimo rezultatai rodo, kad pasienio savivaldybėse veikiančios įmonės uždirba gerokai mažesnes pajamas, negu kituose šalies regionuose veikiančios įmonės (žr. 4 lent.).

4 lentelė. Vidutinė vienos įmonės apyvarta Lietuvos pasienio regionuose ir Lietuvoje 2005-2010 metais, tūkst. Lt

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Lietuvos-Latvijos pasienis	940	1296	1655	1799	1370	1443
Lietuvos-Baltarusijos pasienis	1970	2266	2714	2587	2040	2165
Lietuvos-Lenkijos pasienis	820	1076	1297	1533	921	1031
Lietuvos-Rusijos pasienis	794	1109	1277	1457	1126	1198
Pasienio rajonai	1134	1466	1783	1880	1443	1529
Lietuvos Respublika	1901	2223	2554	2782	1984	2014

2005 m. vidutinė pasienio rajonuose veikiančios įmonės apyvarta tesudarė 1134 tūkst. Lt, o tai buvo net 40,4 proc. mažiau, lyginant su atitinkamu šalies vidurkiu. Tačiau šis atotrūkis šiek tiek mažėja: antai, 2007 m. vidutinė pasienio regione veikiančios įmonės apyvarta buvo 30,2 proc., negu vidutinė šalies įmonės apyvarta, tačiau 2010 m. šis skirtumas sumažėjo iki beveik 24 proc. Visgi ypač daug nuo šalies vidurkio atsilieka Lietuvos-Lenkijos ir Lietuvos-Rusijos pasienio įmonės, kurios 2005-2007 m. uždirbo daugiau nei 2 kartus mažiau pajamų, negu vidutinė šalies įmonė. Pastaraisiais metais šis skirtumas šiek tiek sumažėjo, bet išlieka dar gana didelis: antai, 2010 m. Lietuvos-Lenkijos pasienio įmonių vidutinės pajamos tesiekė 1031 tūkst. Lt, o tai buvo net 48,8 proc. mažiau, negu vidutinės Lietuvos įmonės pajamos, o Lietuvos-Rusijos pasienyje veikiančių įmonių pajamos atsiliko nuo atitinkamo šalies vidurkio beveik 40,5 proc.

Pasienio regionuose veikiančių įmonių sukuriama *pridėtinė vertė* (gamybos sąnaudomis) taip pat atsilieka nuo vidutinės vienos Lietuvos įmonės sukuriamos pridėtinės vertės.

5 lentelė. Vidutinė vienos įmonės sukuriama pridėtinė vertė Lietuvos pasienio regionuose ir Lietuvoje 2005-2009 metais, tūkst. Lt

	2005	2006	2007	2008	2009
Lietuvos-Latvijos pasienis	228	288	367	345	272
Lietuvos-Baltarusijos pasienis	453	507	651	620	501
Lietuvos-Lenkijos pasienis	161	199	229	299	178
Lietuvos-Rusijos pasienis	189	240	283	286	234
Pasienio rajonai	267	323	404	392	312
Lietuvos Respublika	410	472	571	544	382

2005 m. vienos įmonės sukurta pridėtinė vertė Lietuvoje siekė vidutiniškai 410 tūkst. Lt, tuo tarpu pasienio regionų įmonės sukurta pridėtinė vertė tebuvo 267 tūkst. Lt ir tai buvo net 35 proc. mažiau, negu vidutiniškai šalyje. Tačiau ir šiuo požiūriu skirtumai tarp šalies pasienio regionų įmonių ir kitų regionų įmonių nuolat mažėja: 2010 m. pasienyje veikiančios įmonės sukurta pridėtinė vertė atsiliko nuo šalies vidurkio jau tik 18,2 proc. Išskirtinė situacija yra Lietuvos-Baltarusijos pasienyje, kur vienos įmonės sukuriama pridėtinė vertė netgi viršija vidutinės šalies įmonės sukuriamą pridėtinę vertę. Tačiau tokius šio regiono įmonių rodiklius daugiausiai lemia Vilniaus rajono įmonių sukuriama pridėtinė vertė. Pagal vienos įmonės sukuriamą pridėtinę vertę iš kitų šalies regionų itin išsiskiria Lietuvos-Rusijos pasienio regionas. Šio regiono įmonės 2005 m. sukurta pridėtinė vertė buvo net 54 proc. mažesnė, negu vidutinė šalies įmonės sukurta pridėtoji vertė, o 2010 m. šis rodiklis nuo šalies vidurkio atsiliko 38,8 proc.

Mažesnis pasienio regionuose veikiančių įmonių efektyvumas sąlygoja ir mažesnę šiose įmonėse dirbančių darbuotojų *darbo užmokestį*.

6 lentelė. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis Lietuvos pasienio regionuose ir Lietuvoje 2005-2010 metais, Lt

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Lietuvos-Latvijos pasienis	850	998	1417	1729	1692	1635
Lietuvos-Baltarusijos pasienis	967	1149	1405	1736	1676	1596
Lietuvos-Lenkijos pasienis	870	1052	1274	1582	1577	1477
Lietuvos-Rusijos pasienis	793	942	1481	1827	1765	1725
Pasienio rajonai	965	1142	1381	1708	1663	1599
Lietuvos Respublika	1276	1496	1802	2152	2056	1988

2005 m. Lietuvos pasienio regionuose vidutinis mėnesinis darbo užmokestis siekė 965 Lt, tuo tarpu Lietuvoje šis rodiklis buvo 32,2 proc. didesnis ir siekė 1276 Lt. Skirtumas tarp šio rodiklio dydžių Lietuvos-Rusijos pasienyje ir Lietuvoje buvo dar didesnis, nes vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Lietuvos-Rusijos pasienyje sudarė tik 62,1 proc. šalies vidurkio. Tačiau tiriamu laikotarpiu situacija pasienio regionuose gerėjo ir atotrūkis žymiai sumažėjo. 2010 m. vidutinis mėnesinis darbo užmokestis pasienio savivaldybėse buvo 19,6 proc. mažesnis, nei vidutiniškai šalyje. Ypač situacija pagerėjo Lietuvos-Rusijos pasienyje, kur darbo užmokestis viršijo vidutinį darbo užmokestį kituose pasienio regionuose ir 2010 m. tebuvo mažesnis, lyginant su analogišku šalies rodikliu jau tik 13,2 proc.

Išvados

Pasienio regionai vis dar susiduria su lėtos plėtros problemomis, sąlygojančiomis struktūrinius vystymosi netolygumus lyginant su ne pasienio regionais. Regioninio vystymosi skirtumų pagrindinės priežastys – tai netolygus gamybos veiksnių (kapitalo, darbo jėgos, gamtinių išteklių) pasiskirstymas šalyse bei ekonominės veiklos apribojimai.

Atlikus Lietuvos pasienio regionų išsivystymo lygio netolygumų ir jų įtakos įmonių rodikliams tyrimą nustatyta:

- Lietuvos pasienio regionų investicinis patrauklumas yra žymiai mažesnis, negu kitų šalies regionų: materialinės investicijos vienam gyventojui pasienio regionuose 2005-2007 m. atsiliko

nuo šalies vidurkio net 59-62 proc., o 2010 m. šis rodiklis pasienio regionuose buvo mažesnis, negu šalies vidurkis 34 proc. Pagal tiesiogines užsienio investicijas vienam gyventojui pasienio regionai ženkliai atsilieka nuo šalies vidurkio ir šie skirtumai išliko itin dideli visais analizuojamo laikotarpio metais.

- Pasieno regionų išsivystymo skirtumai, lyginant su kitais šalies regionais, visų pirma įtakoja šiuose regionuose veikiančių įmonių skaičių, kurį sąlygoja vietos gyventojų verslumas. Pasieno rajonuose gyventojų verslumas gerokai atsilieka nuo šalies vidurkio: Lietuvos pasienio rajonuose beveik visą tyrimo laikotarpį tūkstančiui gyventojų teko tik 13 įmonių, o tai, lyginant su Lietuvos vidurkiu, buvo dvigubai mažiau.
- Lietuvos pasienio rajonuose veikiančios įmonės uždirba gerokai mažesnes pajamas, negu kituose šalies regionuose veikiančios įmonės, o pasienio regionuose veikiančių įmonių sukuriama pridėtinė vertė (gamybos sąnaudomis) taip pat atsilieka nuo vidutinės vienos Lietuvos įmonės sukuriamos pridėtinės vertės.
- Mažesnis pasienio regionuose veikiančių įmonių efektyvumas sąlygoja ir mažesnę šiose įmonėse dirbančių darbuotojų darbo užmokestį: pasienio rajonuose bruto darbo užmokestis buvo 19,1-24 proc. mažesnis, negu vidutinis darbo užmokestis šalyje.
- Visi tirti rodikliai Lietuvos pasienio regionuose yra ženkliai mažesni, negu kituose šalies regionuose, o tai sąlygoja pasienio regionų plėtros problemų sprendimo ir šių regionų potencialo išnaudojimo didinimo būtinumą.

Literatūra

1. Buettner, T., & Rincke, J. (2007). Labor Market Effects of Economic Integration: The Impact of Re-Unification in German Border Regions. *German Economic Review*, 8, 536-560.
2. Combes, P.P., Lafourcade, M., Mayer, T. (2003). Can Business and Social Networks Explain the Border Effect Puzzle? CEPR Discussion Paper, 3750.
3. Lietuvos apskritys 2007. (2008). Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas.
4. Lietuvos apskritys 2010. (2011). Vilnius: Lietuvos Statistikos departamentas.
5. Moritz, M., & Gröger, M. (2007). The German-Czech border region after the fall of the Iron Curtain: Effects on the labour market - an empirical study using the IAB Employment Sample (IABS). IAB Discussion Paper, 1/07.
6. Niebuhr, A. (2004). Spatial Effects of European Integration: Do Border Regions Benefit Above Average? Discussion Paper Series 26196, Hamburg Institute of International Economics.
7. Niebuhr, A. (2008). The Impact of EU Enlargement on European Border Regions. *International Journal of Public Policy*, 3, 163 – 186.
8. Niebuhr, A., & Stiller, S. (2002). Integration effects in border regions - a survey of economic theory and empirical studies. ERSA conference papers ersa02p066, European Regional Science Association.
9. Niebuhr, A., & Stiller, S. (2006). Integration and Labour Markets in European Border regions. *Journal for Labour Market Research*, 39(1), 59-76.
10. Perkmann, M., & Sum, N.L. (2003). Scales, discourses and governance. In *Globalization, regionalization and cross-border regions* (pp. 3-21). Houndsmills, New York: Palgrave.
11. Perkmann, M. (2007). Policy entrepreneurship and multi-level governance: a comparative study of European cross-border regions. *Environment and Planning*, 25(6), 861-879.
12. Raich, S. (1995). Grenzüberschreitende und interregionale Zusammenarbeit in einem 'Europa der Regionen'. Dargestellt anhand der Fallbeispiele Großregion Saar-Lor-Lux, EUREGIO und 'Vier Motoren für Europa'. Baden-Baden: Nomos
13. Smahó, M. (2010). The Role of Knowledge in Regional Development. Theoretical Considerations and the Case of the Austrian-Hungarian Border Region. WIFO Working Papers 355.
14. Van Gorp, N. (2009). Backwardness Of Border Regions. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. Royal Dutch Geographical Society KNAG, 100(3), 358-364.